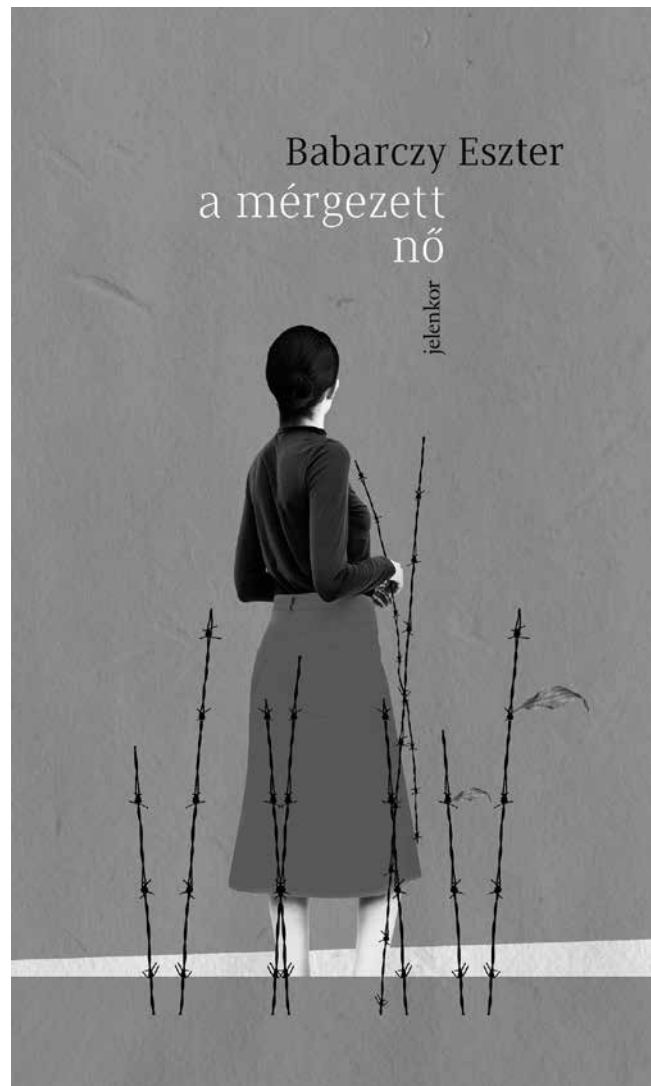

NAGY Hilda

Toxikus identitás- alakulás

(Babarczy
Eszter:
*A mérgezett
nő.*
Jelenkor,
2019)

sa életerőt sugároz, amelyet a kötet utolsó mondata, „megölöm magam” (251) ellenpontoz. Ez a bipolaritás végig jelen van a kötetben: nemcsak termékeny feszültséget hoz létre, hanem azt képes fenntartani oly módon, hogy folyamatosan átalakul, különböző variációkban más-más alakot ölt, eltérő problémák köré csoportosul (erőszak, anorexia, bulimia, abortusz, szülés, anyaság, áldozat, társas magány).

Csanda Gábor *Mi van a test mögött?*¹ című kritikájában több ponton is felvillantott lehetséges kapcsolódási elemeket, parafrázisokat Ó- és Újszövetségi történetekkel, amelyeknek indokoltságát nem megkérdőjelezni, sokkal inkább kiegészíteni szeretném. A kötet címadó novellájában szövegszerűen is említésre kerül Eszter könyve, amelyben a bibliai történet átírásá-

ra készül egy néhány mondatban megfogalmazott javaslat: „A propos Ószövetség — megcsavarhatnánk ezt az Eszter-sztorit, világnagy kurva, elhitesi az urával, hogy megerőszakolták, pedig eleve trójai falóként tolták be oda. Az első femme fatale a zsidók megmentője.” (228) A szerző nemcsak azt a játékot aktiválja, hogy *A mérgezett nőre* is Eszter könyveként lehessen hivatkozni, hanem lényegében a történetben megjelenő korábbi királynéből és Eszterből készít egy kollázst, amelyre néhol ráépíti Niobé vagy éppen Nefertiti vélt vagy valós karakterét is. Jóllehet a zsidóság szempontjából Eszter alakja a kiemelkedő, de elődje is hozzá hasonlóan bátorságról tesz tanúbizonyságot, kevesebb sikerrel. Vasti megtagadja azt, hogy férje parancsára bemenjen a társaság közé, aki azzal a céllal hívatta, hogy szép termete lévén megmutassa a jelenlevőknek, akár, mint egy tárgyat vagy trófeát. A tanácsadók ezt az ellenszegülést mindenképpen meg akarták büntetni, hiszen a királyné helytelen példáját méltán követné a többi feleség is, ami egyértelműen negatív kimenetelű lenne. A királynét nemcsak eltávolították a helyéről a parancsnak való ellenszegülése miatt, hanem megelőzve a nők lehetséges lázadását, a király „írast küldött birodalmának minden tartományába, mégpedig hogy minden nemzet érthesse és olvashassa különböző nyelven és írással: *saját házában a férfi az úr, és minden asszony, aki vele van, engedelmséggel tartozik neki.*” (Eszter. 1, 22) Ilyen előzményeket követően Eszter felszólalásával, melyet nemzete érdekében tett, életét kockáztatta, viszont a purim minden évben újra és újra emlékeztethet arra is, hogy a nők hangjuknak hallatása révén milyen radikális eredményeket képesek elérni. (Ezen a példán keresztül is látható, hogy nem véletlen, hogy a feminista diskurzusok szorosan kapcsolódnak a hangadás problematikájához, a szólásjog széles körű és egyenlő birtoklásához.)²

Babarczy mérgezett nőinek hosszú időre van szükségük ahhoz, hogy Eszterre váljanak, állandó jelzőként a hallgatást, a némaságot lehet hozzájuk rendelni. A parancsban kiadott teljes körű engedelmség megkérdőjelezéséig eljutnak ugyan, de visszatérő kétely, hogy miért nem képesek egyértelműen elutasítani azokat a helyzeteket, amelyekbe belekényszerülnek. Annak ellenére, hogy nem tiltja papírban foglalt törvény szólásuk szabadságát, a társadalmi konvenciók, illetve a generációkon keresztül öröklődő verbális passzivitás lelassítja az első erős hang megszületését. Eszter a nő ideális énképének metaforája, viszont az Eszterre válás folyamata nem programszerű, megakadások, visszalépések jelentkezhetnek. Hallgat, amikor egy taxis megerőszakolja, „nem szóltam semmit csak türtem” (*Az erőszak nyelve*, 55), hallgat, amikor szül: „szülő nő nem beszél vissza” (*Szüllök*, 72), és hallgat akkor is, amikor verbális agresszióban részesítik vagy szexuálisan kihasználják: „Néma, mint mindig. Mintha nem történe semmi, amíg néma marad.” (*Virágok*, 102) „Nem értette, miért nem mer nemet mondani.” (103)

A többérvényi hallgatás végül az egyik legemlékezetesebb szövegben, *A kisollóban* kerül feloldásra: „Nem tudom, hogy jutottam oda, hogy felvágom a számam.” (185) Bár a novellában megszólaló szereplő azt állítja, hogy nem tudja, hogyan jutott

el a cselekvésig, mégis ha kronologikusan végigkövetjük a hallgatásra, némaságra utaló jeleket, a későbbi radikális lépéshez vezető egyértelmű precedensként lehet azonosítani őket. Az elbeszélő ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy megrögzött operáló, és minden műtétet indokoltnak tart. A legindokoltabb beavatkozás kétségkívül a száj felvágása, hiszen ezzel a gesztussal végre szabad utat engedhet a korábbi hallgatássorozatnak, és ezeknek mások által is látható jelet kölcsönöz. Igaz, ezzel a tettel nem ért el az elbeszélő olyan globális jelentőségű sikert, mint bibliai őse, viszont idősödve következetesen fellép az ellen, ha kényszerűen el akarják hallgattatni: „Mit szabad egy öregasszonynak, ha már a halálról sem beszélhet?” (*Vigyetek haza*, 224), és mi lehet nagyobb eredmény egy nő számára, mint az, ha felvállalja és felvállalhatja mondanivalóját?

Babarczy a kötet több pontján olyan elemeket helyez el, amelyek könnyen összeolvashatóvá teszik a novellákat, ezáltal megengedik azt az olvasatot, miszerint egy nő élettörténete követhető végig serdülőkorától elejétől egészen a haláláig vagy legalábbis a haláláig. Hasonló jelenség érzékelhető a bibliai kontextusnak *A mérgezett nő*beli átírata kapcsán is: a fent idézett részben levő utalás az *Itáliai utazással* hozható összefüggésbe, viszont utóbbi didaxisa némileg gyengíti az evokált szöveget, hiszen ami a korábbi szövegben csak sejtelmesen lebegtetve jelent meg, dilemmákban fejeződött ki, addig ezen a ponton konkrétumként fogalmazódik meg. Ebben az esetben inkább káros hatást generál ez az intratextus, szerencsésebbek azok a megoldások, amikor egy-egy tulajdonság vagy eszköz esetleg esemény egyszerű említése teremti meg a folytonosságot (például az anyából kiálló cső, morfium kérése halálközeli állapotban, a macskához való ragaszkodás), hiszen így nem írják felül, csak módosítják, kitágítják az értelmezés lehetőségeit.

Ugyanakkor nem véletlen, hogy éppen az *Itáliai utazás* eseményei kerülnek ily módon ismételtelen a fókuszba, hiszen *A kisolló* mellett ez a szöveg szintén kiemelkedő jelentőségű. „A falat nézi, egy penészfoltot, amely nem emlékezteti semmire, és érzi, hogy el fog élvezni Lulo farkának érintésétől, érzi, hogy nem akar élvezni, de akar is azért, érzi, hogy nem akarja ezt, de akarja is azért. Ez nem fair. Sír a megaláztatástól, a megalázó élvezettől sír. [...] A szeméremajkakig húzza a kezét, érzi a nedvességet és érzi a vágyat, a saját kínzó kívánságát, hogy jöjjön még Lulo, hogy hatolna belé igazán, hogy csinálna még ezt egy kicsit.” (126) Az erőszakot elszenvető nő, akit két férfi tart fogva, bezárják mögötte az ajtót, az ágyra taszítják, majd szexuális vágyuk kielégítése céljából használják (a férfi saját házában a nőnek engedelmeskednie kell!). A mérgezett nőnek ebben a kiszolgáltatott és megalázó helyzetben azzal kell szembesülnie, hogy teste teljesen másként reagál a helyzetre, mint azt sémái szerint magától elvárná, ami egy újabb nehezítő körülmény, amellyel meg kell küzdenie, tehát nemcsak a férfakkal harcol, hanem még annál is inkább saját magával. Ezzel a gesztussal Babarczy

¹ CSANDA GÁBOR: *Mi van a test mögött*, Dunszt, 2019. december 2.; elérhető: <https://dunszt.sk/2019/12/02/mi-van-a-test-mogott/>.

² Vö. ALICE CRARY: *A Question of Silence: Feminist Theory and Women's Voices*, Philosophy, 2001. június, 371–395.

meghaladja a tradicionális erőszakvallomások közhelyeit, hiszen nemcsak a szenvedő áldozat narratívájának újabb variánsa válik olvashatóvá, hanem túllépve az elkövetők személyén, az önreflexió, a bipoláris érzések egyidejű aktiválása képes nemcsak többet elmondani, hanem érzékelteni is a női tapasztalatról.

Annak ellenére, hogy nem kérdőjelezném meg egyetlen novella esetében sem, hogy a kifejtett vagy a mellékesen megemlített trauma, betegség tárgyalása felesleges lenne, úgy gondolom, hogy okkal merül fel a kérdés, hogy vajon a férfitársadalom egyoldalú, sztereotip felvonultatása nem von-e maga után sokkal károsabb következményeket, mint amennyit a mérgezett nő beszéls, hangadás által elér? A döntően androcentrikus képet nem látszik feloldani egyetlen karakter sem, és míg a Bibliában a király bár első feleségét meg sem hallgatta, tettét anélkül bírálta, addig Eszterrel való házasságában másképp cselekedett, nemcsak meghallgatta, hanem teljesítette is kívánságait. Babarczynál azonban nem szabadulhatunk meg a nyomasztás alól, nincs feloldozás. A mesei motívum, úgy tűnik, hogy a realitásból teljes mértékben kimarad, épp úgy, ahogy az evészavarokkal küzdő lány süti, de nem eszi meg a pogácsát, a nő is hallatja magát, de jelentősebb visszhang megfelelő befogadó nélkül nem következhet be. A nő szenvedő szerkezet és a férfi agresszív ágens szerepében marad.

A nőről sok definíció születik, de a férfira mindössze az említett szó szerkezet vonatkozik: a nő mint anyag (*Emlékpogácsa*), anya, aki nem nő (*Mell-blog*), anya, aki maga is anyára vágynak (*Pushup*), test az ágyon vagy egy tartály, akit gyerek kihordása céljából terveztek (*Itáliai utazás*), de végül a mérgezett nő keletkezése sem marad titok: „A gyermek speciális baktériummal fertőzödvé mérgezett nővé válik.” (*A mérgezett nő*, 226) Eleve nem születik senki mérgezettnek, hanem külső vagy belső toxikálás megy végbe, amelyet egyszerű gyomormosással nem lehet megoldani. A férfi-nő viszony egy véget nem érő macska-egér játék, amelyre szövegszerűen is többszöri utalás található: Ármin szexuális partnerének nevetséges egérszáját emeli ki, de a *Voland* című novellában a magányos macskás nő kliséjén túl egy sajátos érzelmi kötődést, „szerelmet” lehet azonosítani, amelyben a macska az aktív fél, aki szabad, és a nő az, aki tehetetlen, és csak vár ebben a csapdaszerű helyzetben. A sztereotípiákon túl és azokon belül azonban mindvégig érzékelhető, hogy aktuális problémákkal szembesít a kötet. Valamilyen mértékben mindannyian mérgezett nők vagyunk: hervadó virágok, női kvóták, tartályok, testek, eszterek.

KUSTOS Júlia

Könyv a városnak

(Kolozsváros.
Szerk.:
Balázs
Imre
József,
Daray
Erzsébet.
Jelenkor,
2019)

A tavaly nyári Margón mutatták be a Balázs Imre József és Daray Erzsébet szerkesztésében, a *Jelenkor* kiadónál megjelent *Kolozsváros — Irodalmi kalauz* című, tematikus irodalmi városantológiát. Eddig sem fért kétségem, hogy a város gazdagon reprezentált irodalmi szövegekben, és kulturális sokszínűségét, történelmét, jelenlegi helyzetét felmérni kevés is egy kötet. A kérdés így hát inkább az, hogy ez a kötet mit valósított meg a lehetőségekből.

Amikor a *Kolozsváros olyan város...* kezdetű népdalra még nem akad rá az olvasó, joggal latolgathatja, hogy a kötet címe vajon direkt játszik-e rá a benne foglalt homonímiára? Én legalábbis ezt tettem. A kötet, ami kívül-belül Kolozsvárról szól, ő maga kolozsváros. Akit megérint, kolozsváros lesz. Avagy nem: nem jelzőként, hanem a szerencsés városnév végnek a kihasználásaként adja a *Kolozsváros* címet mint egyfajta szóvicc — ennél a pontnál magam is zavarba jövök, és végül arra a következtetésre jutok, hogy talán túl intenzív maradt a pár éve olvasott *szótagadó*.¹ Akárhogy is van, tagadhatatlan, hogy a címbe foglalt invenciózusság a kötet koncepciójának felépítésében is visszaköszön. Harminc kortárs, magyar nyelven (is) alkotó szerző mintegy hetvennégy versét, novelláját és regényrészletét olvashatjuk az egyszerűségében is roppant változatos „illusztratív” keretben:² Kolozsvár különböző korokból származó, léptékeiben eltérő, változatos térképrészleteivel. Az illusztratív szót nem hiába tettem idézőjelek közé; jóval többet jelentenek a térképek a pusztá illusztrációnál — erről a későbbiekben szó lesz még.

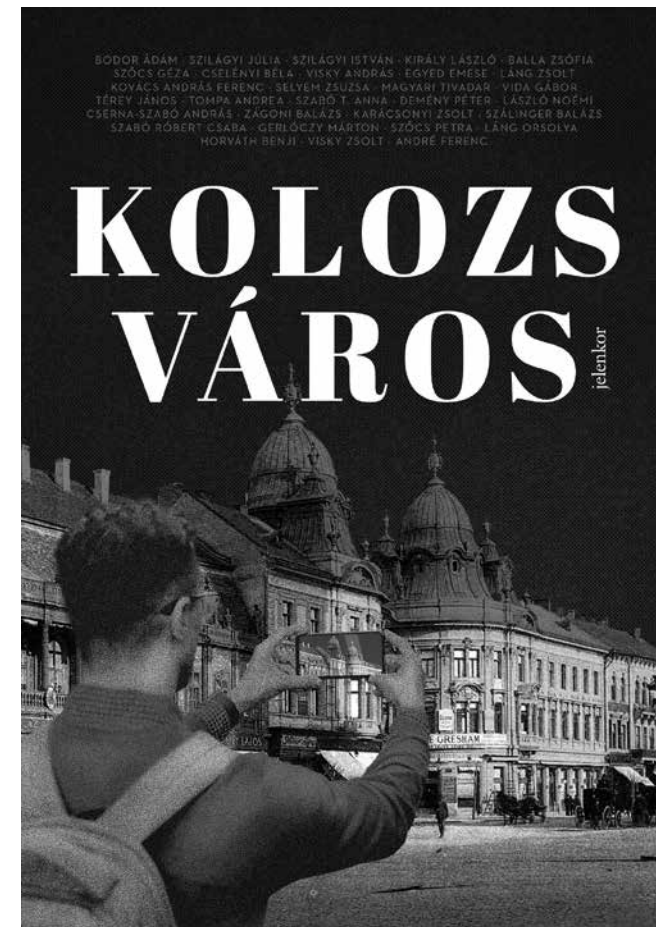
Részben terjedelmi okokra hivatkozva írom azt, hogy a kötet egyes szövegeinek áttekintésére nincs most elég tér, így esetleges kiemelések tartományán túlra nem is merészkedem. Ugyanakkor gyorsan leszögezem azt is, hogy noha a megszólított város szempontjából ugyan párbeszédbe lépnek egymással a szövegek, de valójában olyan ez a válogatás, mint amikor együtt lifteznek a többi, velem egy panelban lakó emberrel, a szomszédaimmal. A tapasztalataink egyszerre közösek és összemérhetetlenül mások. Nem beszélve nézőpontunkról, stílusunktól, életkorunkról, ambícióinkról. Ennek a vegyességnek az áthatolhatatlan csendje ül rajtunk, amíg leérünk a földszintre. Ez a közös hallgatás, ahogy

a való életben, a kötetben is természetes, megszokott és csak nagyon ritkán megbontható. Erőszakkal feszegetni (aki liftezett már, tudja) kifejezetten szükségtelen.

A kötet mindenekelőtt izgalmas vállalkozás mind az anyaggyűjtés, mind a szerkesztés szempontjából. Az emlékezetpolitika fontos kérdéseit ugyanúgy felveti, mint a nemzetiségi és szociális kérdéseket. A személyes viszonyok és kötődések sokszor beíródnak a történelem fontos mozzanataiba, valahol pedig csak hangulatként, atmoszféraként nyújtanak alapot bizonyos eseményekkel átítatott helyszínek. A szerkesztői munka alaposágát dicséri a pontos fülszöveg, valamint az előszó, Bartos-Elekes Zsombor szakmailag kimerítő magyarázatának közlése a térképrészleteket és a munkafolyamatot illetően, a térképek listája, továbbá a megjelenített helyneveket összefoglaló táblázat, amely valóban hasznos navigátorként funkcionál olvasás közben. Ezen kívül még teret biztosítottak a kötet szövegeinek eredeti megjelenését listázó oldalaknak is — és egyedül emiatt hiányoltam a szerzők pármondatos bemutatását.

Ami a szövegek milyenségét illeti, nagyon vegyes repertoárt tár elénk a kötet. Stílusa (amellett persze, hogy szerzőről-szerzőre változik), még az alábbi elkülöníthető kategóriákon belül is változatos. A történelmi regények vonásait hordozzák Tompa Andrea, Gerlóczy Márton (Mikecs Anna) és Cserna-Szabó részletei, a memoár hangulata, vagy legalábbis a személyesség sodró jelenléte lengi körül Bodor Ádám, Láng Zsolt, Szabó T. Anna, Horváth Benji és André Ferenc szövegeit. És amíg Cselényi Béla verseiben a humor dominál, addig Láng Orsolya vagy Demény Péter versvilágának mikroszálaiból egyenként egyedi, mégis a városhoz köthető személyesség bontakozik ki.

A versek és a rövidprózák, prózarészletek vitathatatlanul organikusak, párbeszédbe lépnek közösen megidézett helységnevek, hangulatok mentén, ugyanakkor nem garantált a katarzis, vagy az epifánia élménye. A *Kolozsváros* egy olyan kötet, amit inkább szenteltek a városnak, mint a városról olvasóknak, és ennek érzékelhetően kettős éle van. Egyrészt: a prózarészletekbe belekapaszkodni fájóan értelmetlen, mivel keveset tárnak fel a tematizált helyeken kívül, és csak kóstolót adnak a művekből. Bizonyos szövegcsoporthoz (ez fokozottabban a kötet elején érzékelhető) mintha keresőszavak mentén (Horea út, Házsongárd, Fellegvár, Széna tér stb.) haladtak volna szerzőről-szerzőre szűrve, kinél van találat. A bekerült szerzők válogatásakor nyilvánvaló, hogy az egyik primer előfeltétel az lehetett, hogy legyen olyan szépirodalmi szövege, amit lefednek az előbbi kulcsszavak, és még ezentúl bizonyos hívószavak (utazás, odatartozás, elszakadás, emlékek, gyerekkor, ifjúkor, öregedés, történelmi feszültségek stb.) Másrészt viszont akármennyit gondolkodom is a problémán, magam sem tudok működőbb konstrukcióval előállni. Lehetséges, hogy a digitalizált irodalom korában a tematikus antológia, a válogatás elvesztette volna lényegét és karakterességét? Milyen mértékben és milyen módon átalakult olvasási stratégiák azok, amelyeknek kevesebb izgalmat rejteget ez, és az ehhez hasonló kötetek?

Persze mindezt ellensúlyozza az a tény, hogy az antológiához szükséges bizonyos mennyiségű és jó minőségű szöveg mégsem gyűjthető össze bármelyik nagyvárosra koncentrált hasonló válogatáskötethez. Ennek tükrében pedig nyilvánvaló, hogy Kolozsvár mi mindent elbír, ugyanakkor habár nagyon sokféle a kötet, mégsem maradéktalanul reprezentatív, és bizonyára még további kötetekkel lehetne bővíteni — további szerzők további Kolozsvár-élményeivel. Olvashatók szövegek a szenvedélyes, szerelmes Kolozsvárról (Láng Zsolt), a gyerekkor Kolozsvárjáról (Szabó T. Anna, Bodor Ádám), a tömegek városáról (Selyem Zsuzsa), a városról, amely a búcsú tárgya (Egyed Emese), vagy éppen a megérkezhetetlenségé (Balla Zsófia).

¹ André Ferenc két verse zárja egyébként ezt a kötetet, egyik ebből a *klósvár* című — így tehát talán nem kell elmagyaráznom, hogyan aktivizálódtak ezek a kapcsolódási pontok a fejemben ilyen hamar. [A kötetről a Műút portálon a szerző közölt recenziót: Kustos Júlia: *Illeszkedés, tagadás, szépség és André Ferenc: szótagadó, Jelenkor, 2018*]; elérhető: <https://www.muut.hu/archivum/30212> — a szerk.]

² Ahogyan Daray Erzsébet is fogalmaz a Magyar Narancs júliusi interjújában: „Egy hőitérkép rajzolódott ki” — *kolozsvári kalandok a kortárs magyar irodalomban*, Magyar Narancs, 2019. július 29.; elérhető: <https://magyarnarancs.hu/sorkoz/egy-hoterkép-rajzolodott-ki-121766>.

³ Távoli kapcsolat, de mindenképpen érdekes a Joyce-kutatásnak az az ágazata, ami mind az *Ulysses*, mind pedig a *Dubliners* szűzszójének szorgalmazza egyfajta térképhű olvasatát.